

Резюме

Стаття посвячена научним проблемам обеспечения гендерного равенства в условиях демократических изменений. Особенным вектором является анализ путей решения проблем равных прав и возможностей статей, обоснования того, что на смену концепции улучшения положения женщин в мировом и национальном сознании, приходит концепция гендерного равенства, прогресса и справедливости.

Ключевые слова: гендер, гендерные правоотношения, гендерное право, гендерная теория, гендерная среда, равенство прав, возможностей и результатов женщин и мужчин.

Summary

The article is devoted the scientific problems of providing of gendernogo equality in the conditions of democratic changes. The special vector is an analysis of ways of decision of problems of equal rights and possibilities of reasons, grounds that on changing of conception of improvement of position of women in world and national consciousness, conception of gendernogo equality, progress and justice comes.

Key words: gender, gendernye legal relationships, gendernoe right, gendernaya theory, gendernaya environment, equality of rights, possibilities and results of women and men.

Отримано 20.06.2012

І. М. ЖАРОВСЬКА

Ірина Мирославівна Жаровська, кандидат юридичних наук, доцент Львівської комерційної академії

**ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА СКЛАДОВА У КОНЦЕПТІ
ВЛАДНИХ ВІДНОСИН СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Україна декларує шлях демократичних перетворень, чинне міжнародне та внутрішньодержавне законодавство передбачає певне залучення громадськості до розподілу владних ролей у бік громадськості, через доручення до процедури обговорення і вирішення деяких рішень органів державної влади. Загальна Декларація прав людини ООН (частина третя ст. 21) проголошує, що воля народу повинна бути основою влади. Конституція України у статті 4 презумувала, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Йому дано право здійснювати свою владу через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також, як зазначено у ст. 69 Конституції, через вибори та референдум. Статтею 38 Конституції України передбачено, що громадяни України мають право брати участь в управлінні державними справами.

Водночас, на думку фахівців, «залишається недостатньо розробленим та потребує правового врегулювання механізм соціального партнерства між інститутами громадянського суспільства та державою. Для цього необхідний більш широкий правовий підхід, чітке визначення стратегічних і тактичних завдань державної політики щодо формування у громадськості політичної свідомості та громадянської активності»¹. Сучасні реалії політико-правового життя вказують на те, що технології прийняття владних рішень різного рівня сьогодні не визначають одним з основних принципів у своїй діяльності елемент участі громадськості та окремих громадян у обговорення проектів владних рішень і контролю за їх виконанням.

Сучасне громадянське суспільство виступає як суспільство вільних громадян, яке взаємодіє з державою заради суспільного блага і вирішення загальнопобутових проблем. Громадянське суспільство втілює аспекти екстеріоризації, солідарності, соціальності, толерантності як стримуюча форма ірраціональності державної влади.

Громадянське суспільство – це насамперед система недержавних саморегльованих груп, які, за визначенням Ф. Шміттєра, мають такі ознаки: 1) планування та реалізація колективних акцій щодо захисту чи досягнення своїх інтересів; 2) незалежність як від органів державної влади, так і від приватних корпоративних об'єднань; 3) відсутність намірів до підміни державних структур, захоплення державної влади; 4) здатність діяти у межах легітимно встановлених законом політико-правових норм². Реалізація цих пріоритетів потребує чіткої взаємодії державної і правової систем, приведення правових, організаційних, структурних та інших засад функціонування усіх інститутів влади в Україні у відповідність до нових правових умов їх діяльності та розвитку. Досягнення безконфліктної взаємодії громадянського суспільства і держави у концепті владних відносин досягається рядом демократичних процедур, серед яких: вибори, референдуми, участь у політичних партіях, публічні консультації та народна ініціатива.

Демократичність державної влади проявляється у реальній процедурі народовладдя шляхом встановлення правових інституцій, за яких особа стає не тільки пасивним об'єктом владного веління окремої недосяжної еліти, але й має вплив на державно-владні рішення. Успішність цієї взаємодії зумовлюється постійним

діалогом, удосконаленням практики взаємовідносин, активною участю громадян у державних справах. Консенсус державної влади і громадянського суспільства – це не тільки і не стільки діалог для проформи, а конструктивний діалог. Вважаємо, що він може бути досягнутий шляхом встановлення меж державно-владних інституцій. Не секрет, що останні мають схильність нівелювати волю народу, від імені якого самі ж виступають. Контроль з боку громадського суспільства передбачає: по-перше, встановлення меж для державних інституцій через контроль над виконанням їх повноважень; по-друге, можливість впливу суб'єктів влади (народу) на державно-владні інституції; по-третє, – забезпечує легітимність державної влади шляхом зростання довіри до неї, оскільки громадськість переконується у відкритості й транспарентності самої влади.

У раціональному вимірі світобуття саме органи державної влади повинні забезпечити можливість отримання достовірних знань громадянам, бути медіатором транспарентності державної влади. У протилежному випадку, різна роль участі у формуванні державної влади різних соціальних груп припускає потенційно різні можливості для їх участі в органах цієї влади. Побудова ж державної влади на основі домінування носіїв певних уявлень про соціальну справедливість неминуче приводить до побудови моделі держави, яка тією чи іншою мірою дала б змогу реалізувати мрію про справедливість. Але не всього суспільства, а саме владарюючої домінуючої групи.

Одним із найбільш поширених інструментів впливу громадянського суспільства на органи влади є громадський контроль, різновидом якого є громадська експертиза діяльності органів влади. Громадський контроль – це одна з функцій громадянського суспільства, проявом якої є публічна перевірка діяльності органів влади з боку громадян та їх об'єднань на відповідність цілей, які влада проголошує, і спрямована на корегування як цієї діяльності, так і самих цілей. Механізм контролю громадянського суспільства за діяльністю органів влади є однією з форм здійснення народовладдя, інструментом захисту й забезпечення прав і свобод особистості, який проявляється в діяльності окремих індивідів, їх колективних утворень у межах політико-правової системи³.

Громадський контроль є вищим проявом громадянської активності. Якщо політичний контроль над владою здійснюють сама влада й політична опозиція з метою стати владою, то громадський контроль не має на меті контролювати чинну владу, а є виразом свідомості громадян, концентрованим бажанням брати участь в управлінні державою. Громадський контроль в домінантній сфері дослідження обирає нижчий рівень в ієрархії державної влади, перманентною метою є уникнення девальваційних проявів у правозастосовній діяльності, зміцнення законності та транспарентності в органах державної влади.

Особливим видом здійснення громадського контролю є проведення громадської експертизи. Відомим є визначення, запропоноване О. Шаповаловим, згідно з яким громадська експертиза діяльності органу виконавчої влади – це оцінка прийнятих ним нормативно-правових актів, його рішень, дій чи бездіяльності з метою визначення відповідності діючому законодавству, правам та інтересам населення в цілому або окремих його груп, яке проводиться не підприємницькими товариствами й установами (громадськими організаціями, благодійними і релігійними організаціями, професійними та творчими спілками, органами самоорганізації населення та іншими об'єднаннями громадян, окрім політичних партій, а також недержавними ЗМП)⁴. За визначенням, яке міститься в Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976⁵, громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади є складовою механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо вирішення суспільно значущих проблем з метою їх урахування органами виконавчої влади у своїй роботі. Право здійснення громадської експертизи належить інститутам громадянського суспільства, під якими слід розуміти громадські організації, професійні й творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші підприємницькі товариства й установи, легалізовані відповідно до законодавства⁶. Проведення громадської експертизи має бути максимально прозорим та відкритим, для відхилення можливих суб'єктивних ірраціональних проявів з боку самих громадських експертів.

Результатом громадської експертизи є висновки, що має консультативний характер, однак, на нашу думку, громадський контроль наділений такими позитивними рисами: 1) є механізмом здійснення народовладдя; 2) сприяє відкритості та доступності державної влади; 3) забезпечує зв'язок громадянського суспільства та державної влади; 4) надає можливість державній владі отримати аналітичну інформацію про її діяльність, є спектром удосконалення діяльності органів державної влади; 5) дає можливість удосконалити ієрархічну драбину державної влади таким чином, щоб уникнути розриву владних велінь та правозастосовної діяльності.

Тому одним із актуальних напрямів адаптації вітчизняного правознавства до викликів сьогодення має стати соціалізація юридичних знань, яка передбачає розгляд правової проблематики у більш широкому контексті – суспільства в цілому, а не лише його державної організації – системи державно-владних стосунків з приводу формування та реалізації державної влади. Адже і саме суспільство виступає вже певною формою організації соціальних відносин, у вигляді громадянського суспільства, яке структурується за первинним публічним інтересом. Держава з цієї точки зору розглядається як одне із найважливіших соціальних утворень, а саме – інститут публічної влади в масштабах усього суспільства, своєрідна суперінституціональна організація⁷, особливість функціонування якої полягає в забезпеченні цілісності соціуму шляхом концент-

рації та централізації його владно-примусового потенціалу. Відповідно, джерелом владно-примусової сили держави є суспільство, складна структура інтересів і прагнень індивідів та їх об'єднань, на підставі яких вони вступають між собою у соціальні та, зокрема, правові відносини.

Лише на такому соціальному фундаменті народ, будучи формально задекларованим носієм суверенітету, отримує шанс стати реальним джерелом державної влади, прагнучи до утворення держави задля самозбереження та забезпечення свого ефективного розвитку. Тільки за умов усвідомлення соціальної природи права воно може виконувати функцію обмеження державної влади. І, навпаки, констатація держави в якості джерела права як теоретична конструкція має своїм підґрунтям широке розуміння сутності держави як країни у цілому, що провокує ототожнення механізму організації влади у суспільстві з самим соціумом, призводить до нехтування проблемами розвитку громадянського суспільства, повної етатизації усіх суспільних стосунків.

Сьогодні все більше стає зрозумілим, що саме суспільство визначає цілі, в тому числі політичні, держави, її параметри, межі її адміністративного втручання у справи суспільства, а сучасна держава покликана захищати і максимізувати не індивідуальне, приватне благо, а загальні (публічні) блага, головним із яких є створення і захист умов духовного та матеріального розвитку людини. Не можна домогтися підвищення ефективності державної діяльності, лише вдосконалюючи окремі інститути публічної влади, залишаючи без змін системні зв'язки від суспільства до держави⁸.

З огляду на вищезазначені особливості інституту громадського контролю переконаємось, що доцільно більше уваги приділяти правовому удосконаленню та впровадженню форм громадського контролю з метою залучення громадян до роботи органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні. Вирішення цієї проблеми сприятиме:

- підвищенню громадської участі у прийнятті важливих суспільно-політичних рішень, контролю за їх виконанням;
- легітимізації влади в цілому, державного устрою, діяльності окремих органів державної влади та місцевого самоврядування, а також певних суспільно-політичних рішень;
- забезпеченню постійного зв'язку між владою та суспільством;
- створенню ефективних важелів впливу громадян на політику.

Виходячи з вищезазначеного, в Україні мають бути створені всі умови для становлення якісно нового типу особистості, свідомої своїх прав і обов'язків громадянина як автономного члена вільного соціуму. Важливим фактором становлення і розвитку демократичного суспільства в Україні є формування активної, творчої, вільної особистості, здатної діяти самостійно, мобілізуючи необхідні ресурси для досягнення ресурсів державної влади.

¹ Участь громадськості в політичних процесах: Корені трави – 3 / Упоряд.: Г. О. Усатенко, О. В. Боронь. – К.: Агентство «Україна», 2005. – С. 16.

² Шмиттер Ф. Размышление о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Политические исследования. – 1996. – № 5. – С. 16.

³ Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення / А. С. Крупник // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2007. – № 01. – Режим доступу : <http://feomama.narod.ru/krupnik.htm>

⁴ Громадський контроль влади. Міф поступово втілюється у реальність? – Режим доступу : <http://www.dniprograd.org/ua/articles/politics/548>. – Назва з екрану.

⁵ Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF/ed20120312>

⁶ Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади в Україні: організація та проведення : практ. посіб. / О. В. Літвінов, О. В. Тинкован, Н. М. Літвінова [та ін.] ; за заг. ред. О. В. Літвінова. – Д. : МОНОЛІТ, 2010. – С. 18.

⁷ Гомеров И. А. Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура. / И. А. Гомеров – М.: ЮКА, 2002. – С. 686.

⁸ Селіванов М. В. Проблеми трансформації державної політики і чинного права в Україні / М. В. Селіванов // Трансформація політики в право: різні традиції та досвід: Матеріали міжнародної наукової конференції 9–12 листопада, 2005 р. / За редакцією академіка НАН України, академіка АПрН України В. Я. Тація. – Х.: Право, 2006. – С. 81–82.

Резюме

У статті аналізується громадський контроль як явище взаємодії органів державної влади і громадянського суспільства у контексті владних відносин. Встановлюється значення і актуальність громадського контролю та громадської експертизи у демократичній державі.

Ключові слова: влада, державна влада, громадський контроль, громадянське суспільство.

Резюме

В статье анализируется общественный контроль как явление взаимодействия органов государственной власти и гражданского общества в контексте властных отношений. Устанавливается значение и актуальность общественного контроля и общественной экспертизы в демократическом государстве.

Ключевые слова: власть, государственная власть, общественный контроль, гражданское общество.

Summary

This article analyzes public scrutiny as the interaction between public authorities and civil society in the context of power relations. Set the value and relevance of public control and public examination in a democracy.

Key words: government, state government, social control, and civil society.

Отримано 6.09.2012

Т. М. ЗАВОРОТЧЕНКО

Тетяна Миколаївна Заворотченко, кандидат юридичних наук, доцент Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Політичні права і свободи громадян займають значне місце в системі прав людини. Що ж ми, власне, розуміємо під «політичними правами і свободами громадян»? Дійсно, тільки визначив істинний зміст, а в даному випадку й систему, досліджуваної категорії суб'єктивних прав і свобод ми зможемо предметно говорити про сутність останніх. На поставлене тут питання ми постарасьмося відповісти, розпочавши з невеликого «екскурсу» до історії «зародження політичних прав і свобод».

Актуальність теми нашого наукового дослідження обумовлена тим, що політичні права і свободи людини й громадянина практично не досліджені в українській юридичній науці.

Перш ніж перейти до викладу самого матеріалу дослідження, варто назвати тих вчених-конституціоналістів, які займалися проблемою політичних прав і свобод. Серед російських вчених треба вказати на М. Вітрук, В. Гессен, А. Головістікова, Л. Грудцина, Г. Елінек, Б. Кожанова, М. Коркунова, Л. Явича та інші. Українським вченими-конституціоналістами, які займалися дослідженням сформульованої нами проблеми, були В. Букач, А. Грабильніков, І. Дробуш, А. Олійник, В. Погорілко, О. Пушкіна та інші.

Метою нашого дослідження є розгляд питання про походження певної категорії суб'єктивних політичних прав і свобод людини й громадянина.

На нашу думку, слід спочатку зазначити, що нас передусім буде цікавити фактична сторона розвитку проблеми, тобто законодавче оформлення індивідуалізованого каталогу прав людини. Звичайно, розвиток теоретичної думки, а точніше, природно-правової доктрини, стало необхідною умовою для становлення «прав і свобод людини й громадянина». Але хоча наукові погляди Лока і Блекстона – одних із батьків-засновників «прав людини» – мали величезне значення для розвитку політико-правових ідей того періоду, однак жодний вчений того часу не формулює точно відмежувальних суб'єктивних прав, які розвивались би як самостійні правочинності. Адже природно-правова теорія отримала визнання ще в XVII столітті. Водночас перше законодавче оформлення конкретних прав, в тому числі і тих, які ми розглядаємо в якості політичних, належить до другої половини XVIII століття.

Досліджуючи питання становлення системи суб'єктивних прав і свобод, Г. Елінек справедливо зауважує: «Раніше література з державного права знала лише права глави держави, станів привілеї, права та переваги окремих осіб або відомих корпорацій, але загальні права підданих піддавались осмисленню, по суті, тільки у вигляді обов'язків держави, але не як чітко свідомі юридичні зазіхання окремих осіб»¹. Дійсно, практично всі законодавчі «передвісники» чіткого юридичного оформлення прав і свобод індивіда, до яких прийнято відносити Велику Хартію Вільностей (Magna Charta (1215 р.)), Петицію про права (Petition of right (1628 р.)), Акт про краще забезпечення свободи підданого та про попередження ув'язнення за морями (Habeas corpus act (1679 р.)), та, нарешті, Біль про права (Bill of rights (1689 р.)) наглядно ілюструє наведену вище цитату. Необхідно зазначити, що деяким винятком є Біль про права, в якому за підданими закріплюється право петицій до короля (ст. 5), виборче право (ст. 8) та свобода слова і дебатів у парламенті (ст. 9)². Історично ж першими законодавчими актами, які закріпили суб'єктивні, в тому числі й політичні права і свободи громадян, стали Білі про права Північно-Американських штатів. Тут маються на увазі особливо Декларація прав, які включені до Конституції наступних американських штатів: Вірджинії (від 12 червня 1776 р.); Пенсільванії (від 28 вересня 1776 р.), Північної Кароліни (від 18 грудня 1776 р.); Вермонту (від 8 липня 1777 р.) та інші. Ще треба назвати Декларацію незалежності Сполучених Штатів Америки, прийняту 4 липня 1776 р. і Французьку Декларацію прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 року. Одразу слід зазначити, що хоча Конституції американських штатів, які включають Білі про права, хронологічно передували Французькій Декларації прав людини й громадянина та певним чином вплинули на зміст останньої, історичне значення цієї Декларації набагато перевищує всі законодавчі акти, що їй передують, включаючи